

## پرچم ، دستاویز شاه دوستان

چندی است که میان ایرانیان خارج از کشور بحث کهنه ای را بازسازی کرده اند و اینجا و آنجا می پراکنند که پرچم ملی یادگاری از گذشته های دور است و می باید چون مام میهن ارج گزارند .

به آن دسته از کسانی که به پرچم احترام بیش از اندازه قائلند و هرگونه مخالفت با پرچم شیر و خورشید با شمشیر را نشانه مبارزه با وحدت ملی و خود بیگانگی می شمارند ، باید گفت : تردیدی در این نیست که پرچم هر کشوری نماد ملی مردمی است که در یک سرزمین زندگی می کنند . در این هم تردیدی نیست که مردم حق دارند در قانون اساسی و حتی نماد های ملی دست ببرند و گرنه چرا شاه دوستان گران مایه نشان ها و القاب پیش از پهلوی را بزرگ نمی شمارند؟!

پیش از این برای آگاهی همگان برشی از " **دایره المعارف فارسی** " را که با شناسه های ( پرچم ) و ( شیر و خورشید ) چاپ شده بود در **آزادگی** شماره 30 باز تاباندم . به این امید که ایران دوستان را بکار آید ولی افسوس که فرومایگانی یکسره بر آن نوشته تاختند، لابد به این خیال خام که نادانی خویش را بیوشانند. آن انکار تاریخی که ماه گذشته از تلویزیون اوفنه کانال برمن - آلمان پخش شد، بی تردید چیزی جز تعصب و تاریخ سازی نیست در این جا باز برای آگاهی ایران دوستان دور نگر و نیز برای منکرانی که یاد شد، نخست داده های " **دایره المعارف فارسی** " را می خوانید سپس بخشی از آنچه را که در " **ایرانیکا** : منتشر کرده اند و مجله **کاوه** گزیده ترجمه فارسی اش را پخش نمود، پیش چشم می کشیم بلکه آزموی در میانه باشد و بیش از این گزافه نگویند !

منوچهر شفانی  
2003 . 07 . 17

### پرچم ، یا بیرق یا درفش

تکه ای پارچه ، معمولا دارای نقوش برای تمییز ، که به عنوان نماد یک ملت یا مملکت یا برای علامت دادن یا تزیین به کار میرود و معمولا به کناره نیزه یا به ریسمانی متصل است بطوری که عند اللزوم بتوان آنرا برافراشت . شکل و اندازه ی آن متفاوت ولی اغلب به شکل مستطیل یا مربع است . پرچم ملی ایران بشکل مستطیل و بموجب اصل پنجم قانون اساسی ایران الوان رسمی بیرق ایران سبز و سفید و سرخ و علامت شیر و خورشید میباشد .

استعمال بیرق به عنوان نماد در مصر قدیمو آشور و نزد یهودیان معمول بوده است و در کتاب مقدس نکرر به بیرق اشاره شده است. در ایران قدیم ، درفش کاویان معروف است . در دوره کوروش بیرقی سفید با نقش عقاب زرین به کار میرفته است. یونانیان در اوایل قطعه ای زره را که بر نیزه ای نصب شده بود بعنوان بیرق به کار می بردند. بعدها شهرهای یونانی هر یک بیرقی مخصوص بخود داشتند . در نزد رومیان نیز استعمال بیرق معمول بود و پس از اینکه قسطنطین به مسیحیت گروید . بیرقی که عبارت از ابریشم ارغوانی با نام عیسی به حروف یونانی بود معمول ساخت . بیرق های اولیه در اروپا جنبه یدینی داشت . و قدیمترین آنها بیرق دانمارک است . که صلیبی سفید بر آن منقوش میباشد . در قرون وسطی بیرقهای متعدد بکار میرفت . استعمال پرچم ملی از اواخر قرن 18م معمول شد . پرچم در دوره ی حکومت اسلامی اهمیتی بسزا داشت . در زمان پیغمبر پرچم را لواء و گاهی علم و نیز رایه صورت فارسی . رایث میگفتند ولی لفظ اخیر ظاهرا منحصر به بیرق اسلام نبود . امویان بیرق سفید و عباسیان و شیعیان بیرق سبز بکار میبردند . تصویر بیرق بر اشیاء مختلف مخصوصا در مینیاتور ها دیده میشود . یکی از قدیمترین این تصویر ها بر یک بشقاب ایرانی از قرن 10 میلادیمنقوش است . در د ریانور دی و در ارتش از بیرق برای علامت دادن استفا ده میشود . بر افراشتن بیرق تابع تشریفات و قرارداد های خاصی است . (متلا بیرق نیمه افراشته علامت عزاداری است ) .

**شیر و خورشید**

نشان و علامت رسمی دولت ایران . که عبارتست از صورت شیری که شمشیری در پنجه راست و قرص خورشید را بر پشت دارد . و تاجی نیز بالای آن منقوش است شیر خورشید در زمان فتحعلی شاه یا محمد شاه قاجار رسمیت یافت . در باب ابتدای استعمال دو نقش شیر و خورشید با یکدیگر قولی هست بدین مضمون که غیاث الدین کیخسرو پادشاه سلجوقی روم . دختر پادشاه گرجیان را به زنی گرفت . و بسبب زیبایی وی و دلباختگی کیخسرو بدو . کیخسرو خواست تا صورت او را بر سکه ها نقش کند . و چون این امر در یک مملکت اسلامی ممکن بود سبب رنجش مردم شود و شاه هم اصرار بدین کار داشت . جمعی از اطرافیان وی حل مشکل را در این دیدند که تصویر شیری را بنگارند . و بالای آن رخسار آن زن را بشکل خورشید نقش کنند . تا هر کس آن صورت را ببیند گمان کند که این نقش طالع ولادت شاه بوده است . تا آغاز سلطنت قاجاریه شکل شیر و خورشید مانند بعضی شکلها دیگر بر پرچمها و سکه ها نقش میشد . مثلا در شرح ورود سفیر ایران به پاریس در صفر 1127 ه ق ( 1715 م ) . بیرق سفیر دارای نقش شیری بوده است بر چهار دست و پا ایستاده . که دمش بالا رفته . و بالای او شکل خورشید است . همچنین . بقول شاردن فلوس مسی زمان صفویه در یک طرف صورت یک شیر . که خورشید طالع بر پشت او بوده داشته است . و در طرف دیگر تاریخ و محل ضرب را گویند در زمان فتحعلی شاه قاجار . که راه مرآده با اروپاییان باز شده . دولت ایران در صد وضع یک نشان دولتی بر آمده . و شیر و خورشید بدین منظور انتخاب شد . بهر حال نظامیان نشان رسمی در زمان محمد شاه قاجار وضع شد . و دستورا ل عملی که در 1252 ه ق به امر وی در این باب صادر شده موجود است نشان دیگری که متداول بوده شمشیر بوده است که ظاهرا اشاره به ذوالفقار علی بوده است و احتمالا در همان زمان محمد شاه قاجار بوده است که شیر و خورشید با ذوالفقار تلقین شده است بر طبق اصل پنجم متمم قانون اساسی ( 1325 ه ق . مطابق 1286 ه ق ) . الوان رسمی بیرق ایران سبز و سفید و سرخ و علامت شیر و خورشید است . شکل کنونی شیروخورشید در زمان رضا شاه تثبیت شد .

برگرفته از دایره المعارف فارسی . به سرپرستی غلامحسین مصاحب { و دیگران } . تهران : کتابهای جیبی ؛ فرانکلین ، 1345 - : 1529-1528/ 2 ؛ 531-530/1 .

## سیری کوتاه در تاریخچه پرچم در ایران از درفش کاویانی تا پرچم شیرو خورشید نشان

### اقتباس و تلخیص از: دانشنامه بزرگ ایران - ایرانیکا

پیدایش پرچمهای ملی به معنای متعارف امروزی آن با ظهور و رشد تاسیسات سیاسی کشوری همراه بوده است .

پرچمها در حقیقت ریشه در علامتها و علمهای سیاسی و مذهبی دودمانی سلسله های محلی و یا منطقه ای گذشته دارند که در طی قرون و اعصار تطور یافته و به مظاهر حاکمیت ملی تبدیل شده اند .

در ایران استفاده از علمها و علامتهای سلطنتی در دوران سلسله هخامنشی متداول بوده است . ایلات بزرگ پارت و ساسانی در علامتهای دودمانی خود از تصاویری چون اژدها ، شیر زرین و یا خورشید زرین استفاده می کرده اند که بر اساس شاهنامه فردوسی به خاندان رستم ، گودرز و پادشاهان کیانی منسوب بوده است .

### درفش کاویانی

در شاهنامه فردوسی از درفش کاویانی که تاریخ پیدایش آن قرن ششم میلادی آورده شده به عنوان (پرچم ملی) ایران یاد شده است . فردوسی درفش کاویانی را پارچه ای به رنگ ارغوانی مزین به انواع سنگهای گرانبها و نوارهایی به رنگهای سرخ ، طلایی و ارغوانی توصیف کرده که ستاره ای نماد اصلی آن را تشکیل می داده و به این اعتبار اغلب اختر کاویان نیز نامیده می شده است . علاوه بر معنای ستاره . به اختر کاویانی به عنوان نماد بخت خوش و اقبال اهمیت زیادی داده شده است . تعدادی از مورخین به نابودی اختر کاویانی در جنگ با اعراب را پایان کار ساسانیان قلمداد کرده اند . یعقوب لیث صفاری نیز در قیام علیه خلیفه

عباسی ظاهراً مدعی شده بود که درفش کاویانی رادر اختیار دارد و به استفاده نمادین از انواع ستاره ها در علمها و علامتها ی سلاطین و حکمرانان ایران بعد از اسلام قرن‌ها ادامه یافت تا به تد ریح شیر و خورشید جایگزین آن شد. فرمانروایان بنی امیه در ایران بیشتر علمها یی به رنگ سفید داشتند. یکی از قبایل بنی امیه به نام (اشعری) که در قم اسکان داده شده بود علمی سبز رنگ داشت که به دوران روبان قرمز و سیاه مزین بود ویا دگاری بر جای مانده از طرف پیامبر اسلام قلمداد می شد. به ابو مسلم خراسانی دو علم بزرگ یکی به رنگ ساده سیاه و دیگری به رنگ سفید و مزین به واژه های قرآنی منسوب است. علم رسمی خلفای عباسی رنگی سیاه داشت که کلمات (محمدرسوالاته) به رنگ سفید بر آن نقش شده بود. مخالفت با عباسیان اغلب با کنار گذاشتن علم سیاه این سلسله بروز می کرد. تعدادی از علوی ها ورهبران جنبشهای ایرانی علم ها یی به رنگ سفید در مخالفت با خلفای عباسی بر افراشتند. ماموران خلیفه عباسی هنگام بر گزیدن علی الرضا (امام رضا) به جانشینی خود ابتدا رنگ سبز منسوب به خاندان علی را به عنوان علم ولباس خود بر گزید ولی چون به پیروزی از سنتهای ایرانی متهم شد دوباره به رنگ سیاه باز گشت. حکمرانان خراج گذار خلفای عباسی در ایران معمولاً به عنوان تا بید حکومت خود در آغاز کار علمی سیاه از طرف خلیفه دریافت می کردند ودر کنار علم های محلی محلی به کار می گرفتند معروف است که عضدالدوله دیلمی استثنائاً دو علم اعطا شده بود. یکی به رنگ سفید که ویژه امرای ارتش عباسی بود و دیگری به رنگ طلائی که به نشانه ولایتعهدی به وی داده شده بود با گذشت زمان نمادهای ایرانی و ترک با نقوش و نوشته های اسلامی آمیخته شد و علمها ئی با رنگها. طرحها و اندازه های مختلف به وجود آمد. به نوشته تاریخ رشیدی رنگ علمهای غزنویان قرمز با نقوش چهار گوش بود. ظاهراً بر تعدادی از علمهای این سلسله تصاویر هما و یا شیر زرین نقش شده بود. به نوشته قزوینی در اواسط قرن دوازدهم میلادی پادشاهان شعی علمهای به رنگهای سفید و سبز و دیگر رنگها. به استثنای سیاه داشتند در حالی که پادشاهان سلجوقی علمهای سبز و زرد و قرمز را بیشتر به کار می بردند. رویهمرفته در ادوار ترکهای سلجوقی و به ویژه مغولها تنوع زیادی در رنگ طرح و اندازه علمها به وجود آمد ترکها برای تعدادی از علمهای بزرگی که به صورت منگله از دم اسب و یا یال گاو میش بافته و بر نیزه های با طرح های مختلف نصب شده بود واژه (پرچم) را به کار گرفتند. در این دوران استفاده از انواع علمهای کوچک و بزرگ ساخته شده از پارچه های سه گوش و یا چهار گوش گاهی گلدار. با طرحهای هند سی کلمات مذ هبی. تصاویر پرندگان و یا حیوانات و نقشهائی از ماه و ستاره و خورشید رواج یافت.

### علامت شیر و خورشید

بر اساس تحقیقات گسترده احمد کسروی مجتبی مینوی و سعید نفیسی استفاده نمادین از علائم شیر و خورشید از قرن دوازدهم میلادی در انواع سکه ها آثار سنگی فلزی و سفالین و سایر آثار تاریخی رایج شد. نماد شیر و خورشید که امتزاجی از سنتهای پیشین ایرانی. عرب ترک و مغول بود با گذشت ایام تعبیری شیعی نیز پیدا کرد و در نهایت به نماد ملی ایران تبدیل شد. قدیمیترین سند موجود از کار برد شیر و خورشید در علم. در مینیاتور کوچکی به دست داده شده که در نسخه دهه سوم قرن پانزدهم شاهنامه شمس الدین کاشانی ضبط است. این شاهنامه توصیفی است. از فتوحات پادشاهان مغول و مینیاتور یاد شده تصاویری از سواران مغول را در نزدیکی نیشاپور نشان می دهد که علمی بلند با نقش از شیر و خورشید را به دوش می کشد. تصویر مشابهی در مینیاتوری به تاریخ 1460 به دست آمده که در آن قصر با شکوه تیمور در سمرقند با سر درها و طاقهای مزین به شیر و خورشید ترسیم شده است. در دوران صفویه تلاش همه جانبه ای برای وحدت سیاسی کشور و گسترش تشع به عنوان مذهب ملی به عمل آمد. استفاده از شیر و خورشید نیز در زمینه های مختلف از جمله ضرب سکه های مسی در آثار هنری و علمها رواج پیدا کرد. اما تنها در عصر پادشاهی شاه عباس اول رواج پیدا کرد. اما تنها در عصر پادشاهی شاه عباس اول بود که شیر و خورشید به عنوان نماد اصلی ایران رسمیت یافت و پرچم شیر و خورشید جای ویژه ای در میان علمهای مختلف این سلسله پیدا کرد.

در تو حیه زمینه های انتخاب نماد شیر و خورشید از طرف صفویه تذکر چند نکته مفید به نظر می رسد. اولاً در تشیع به امام علی بن ابیطالب لقب (شیر خدا) داده شده. به علاوه خورشید به عنوان مظهر فرا لهی در عالم تشیع ایران تعبیر به نور شده و با انوار الهی منتسب به پیامبر اسلام و امام علی ارتباط داده شده است. با این ترتیب امکان وجود انگیزه های مذہبی در اذهان پادشاهان صفوی برای انتخاب شیر و خورشید خالی از وجه نیست.

در توصیف دو علم رنگارنگ امپراتوری دوران نادر شاه از شیر و خورشید و رنگ سبز (شیعیان) صفوی صحبتی به میان نیامده است. اما ظاهر در انتخاب مهر پادشاهی نادر شاه کار برد نمادین شیر و خورشید ادامه یافته است.

از دوران زندیه سنگ گور سربازی با نشانه شیر و خورشید به جای مانده است. در ابتدای دوران قاجار استفاده از نماد شیر و خورشید با بی نظمی در سکه ها مدالها و عامها آغاز شد در 10-1807. فتحعلیشاه به تقلید از لژیون دو نور فرانسه نشان شیر و خورشید ایران را ایجاد کرد و پرچم رسمی با نماد شیر و خورشید برگزید که در نهایت با تغییراتی به پرچم ملی ایران تبدیل شد.

گاسپار در وویل فرانسوی که در سالهای 1812-1813 در ارتش ایران خدمت می کرد تصویر جالبی از پرچم ایران در کتاب خاطرات خود به جای گذاشته این تصویر دو علم چهار گوش را نشان می دهد که در یکی شیر و خورشید بزرگ طلایی بر زمینه ای قرمز ترسیم و به دسته ای منتهی به دست الصاق شده است. پرچم دوم که کوچکتر است و به نیزه ای متصل شیری نشسته و شمشیر به دست و خورشیدی تابان را در زمینه آبی پر رنگ نشان می دهد. این اولین باری است که پرچم ایران با دست در سندی دیده شده است. ظاهراً از اواخر سلطنت فتحعلیشاه این دو پرچم ادغام شد و شیر شمشیر به دست به اعتباری به عنوان مظهر امام اول شیعیان و ذوالفقار او بر جای ماند.

محمد شاه با صدور فرمانی در 1846 شیر و خورشید را نشان دیرینه تاریخی مذهبی حاکمیت ایران اعلام کرد و به کار برد نمادین آن به خصوص در سکه ها مدالها علائم و پرچم ها رسمیت بخشید. این فرمان در گسترش استفاده از شیر و خورشید سخت موثر افتاد اما تنوع رنگ و طرح و تقاوت اندازه را در پرچمها سالها بر جای گذاشت.

در دستور العمل مصور و رسمی حدود 1886 میلادی دو نمونه از مهمترین انواع پرچمهای ایران ترسیم شده است. در نمونه اول پرچم پارچه ای چهار گوش با دو حاشیه نازک سبز در بالا و قرمز در پایین و زمینه ای سفید است که شیر و خورشید در وسط آن ترسیم شده سه رنگ پرچم نمونه دوم هم اندازه است و شیر و خورشید آن نیز گسترده ترسیم شده و هر سه رنگ را تا حدودی پوشانده است. از پرچم اول در ساختمانهای دولتی و سلطنتی بنادر و قلعه ها استفاده می شده. از کار برد پرچم نمونه دوم اطلاع دقیقی در دست نیست. این دو پرچم را می توان سر آغاز پیدایش پرچم سه رنگ ایران دانست.

در دوران مبارزه برای برقراری حکومت مشروطه در ایران تعدادی مشروطه خواه انقلابی تلاش کردند تا استفاده از پرچمهای سرخ را اشاعه دهند. اما این تلاش به جایی نرسید. و در اصل پنجم متمم قانون اساسی 1906 پرچم سه رنگ شیر و خورشید که در آن رنگهای سبز و سفید و قرمز به موازات هم و به یک اندازه تعیین شده به عنوان پرچم ملی مورد تأیید قرار گرفت. شیر این پرچم در زمینه سفید ایستاده و شمشیری به دست دارد و خورشیدی درخشان در پشت آن دیده می شود.

در دوران رضا شاه شکل پرچم تغییری نکرد اما به شیر آن ظاهری واقعی تر داده شد و صورت زنانه خورشید محو گردید. گاهی در زمینه های نظامی پرچم به تاج پهلوی نیز مزین می شد. در گفتگوهای ملی مربوط به اصلاح زبان واژه های شناخته شده در فقه و علم و بیرق مورد عنایت قرار نگرفت و (پرچم) که واژه ای ترکی است با وجود مخالفت تعدادی از محققین باقی ماند. اندازه ها و شکل دقیقی که در 1957 برای پرچم تعیین شده بود تا انقلاب 1979 تغییری نکرد.

در پرچم بعد از انقلاب ایران طرح ویژه ای از کلمه (الله) با رنگ قرمز جانشین شیر و خورشید شد و شعار (الله اکبر) به رنگ سفید بیست دو بار در حاشیه پایین نوار سبز و حاشیه بالای نوار قرمز پرچم تکرار شد.

\* \* \* \* \*